

Csondor Soma

FÉLIG MÁR A VÍZ ALATT

Az *atlantiszi villamos*¹ a határhelyzetek könyve. A határhelyzetbe került egyén, közösség és alkotó létélményét megszólaltató versek gyűjteménye. E létállapot megfogalmazásának érdekében és azok új kontextusba helyezésének igényével a kötet számos irodalmi hagyományt elevenít fel: a különböző időtapasztalatok és az egzisztenciális elhagyatottságélmény modern sémáitól a romantikus hagyományok felelevenítésén át a specifikusan erdélyi léttapasztalathoz köthető irodalmi tradíciókig. Ezeknek a kísérleteknek némelyike izgalmas eredményekre vezet, ám máskor, az egyes szövegek sajnos nem lépnek túl a felelevenített tematikus tradíciók jól ismert keretein.

A kötet részei más-más irányba mutatnak, ám ennek oka pusztán az, hogy az egyén létélményének különböző aspektusait kívánják megragadni. Így kifatásuk és céljuk voltaképp azonos: az én helyzetének megismerése, meghatározása, végső soron az én újradefiniálása. Papp Attila Zsolt negyedik verseskötete, bár poétikailag kevés újszerűséget mutat, énkonstruáló célkitűzése és az ennek eszközéül szolgáló líra számos izgalmas kérdést vet fel.

A kötet négy, tematikailag jól körülhatárolható ciklusból áll. Az első rész, amely a *Vitorlák a téren* címet viseli, az erdélyi létről, egyúttal az erdélyi magyar kultúra és közösség kollektív sorsáról nyújt látteleletet. A második ciklus, *A Villa Diodati-töredék* középpontjában a romantika irodalmának alakulása és ezen keresztül a saját költői élmény és énkép változásai állnak. A harmadik rész, *A megunt balladák*, az emberi kapcsolatok kiüresedésének, elmúlásának kérdésével vet számot. Végül az utolsó, a *Hosszú megérkezés* című ciklus, az istenkeresésről, az egzisztenciális magányról és az elmúlás gondolköréről szól. Az *atlantiszi villamos* e négy aspektus mentén igyekszik megragadni az egyén aktuális létélményét a különböző határhelyzetekben.

A kötet bevezető szövege, amely megelőzi a négy ciklust, a *Valaki ismét megérkezett* című vers. A mű különös módon egyszerre nyitó és

---

1 Papp Attila Zsolt: *Az atlantiszi villamos*. Kolozsvár–Budapest, 2018, Erdélyi Híradó Kiadó – Orpheusz Kiadó.

lezáró szándékkal szólal meg. Lezárja a korábbi életszakaszt (beleértve az aktuális kötettel szorosan összefüggő és azt megelőző, 2014-es *Vízimozsi* című könyvet²), és ellentmondásos érzelmekkel, de szembenéz a következő elkerülhetetlenségével: „Ha nem lennék ilyen búcsúzkodós / alkat, hogy minden kőnek, fának / és minden halott tárgynak / istenhozzádöt mondok, / mert visszatérés nincsen, / jobban bírnám a tengerek vizét, / és nem kerülném el a kikötőket, / hol újabb élő és halott lények / várnak elhagyásra.” (*Valaki ismét megérkezett*) A mű, már a címevel is rájátszik Ady Endre *Valaki útravált belőlünk* című alkotására, és a versszöveg is emlékeztet az említett költemény tematikájára, valamint búcsúzkodó, melankolikus hangvételére. A művel kapcsolatban azonban egyértelműbb előzmény is eszünkbe juthat (amely szintén Ady versét gondolja újra): Cseh Tamás és Bereményi Géza párosának *A jobbik részem* című dala. Ezt a feltevést az is erősítheti, hogy a későbbi *Percy Shelley a férfikorra gondol* című versnek a mottója is a szerzőpáros (egy másik) szerzeményéből származik. Papp Attila Zsolt verse hasonló tapasztalatot fogalmaz meg, mint Bereményi szövege, azonban tovább is gondolja azt. Így a lezárás (az útra válás) helyett a megérkezés (az újjá válás) élménye kap nagyobb hangsúlyt a versben. Míg a Bereményi–Cseh párosnál azzal a gondolattal találkozunk, hogy „minden szó mástól eltanult, / mióta útra vált a jobbik részem”³, addig Pappnál, mintha csak az idézett sorokra reflektálna, a következőket olvashatjuk: „repülőre ülök s meglesem, / merre sétál éppen Epikurosz, / az utolsó normális bölcselő” (*Valaki ismét megérkezett*). Az említett „utolsó normális bölcselő”-ről ismert, hogy rendkívül fontosnak tartotta autonómiáját, hogy saját elméleti horizontját elkülönítse más bölcselők gondolataitól. Így az alkotás a *másoktól eltanult* meglátások helyett az önállóságot, a saját léttapasztalat egyediségét hangsúlyozza, az egyén új utakon járásának szükségességét: „ne kerüljem el a kikötőket, / és ha indulnék, a felemelt kéz / ne időzzön túl sokat / minden ajtókilincsen” (*Valaki ismét megérkezett*). A versben – reflektálva az egész kötet tematikájára – a *megérkezés* határpillanata rögzül, amelyben az én a bizonytalan *Valaki* helyzetében tűnik fel.

A hangsúlyozott autonómia és a hagyományokhoz való ragaszkodás ellentmondását hivatott feloldani a személyes létélmény megragadása,

2 Kolozsvár – Budapest, Erdélyi Híradó Kiadó, Előretolt Helyőrség Szépirodalmi Páholy – Fiatal Írók Szövetsége.

3 Bereményi Géza: *A jobbik részem*. In: Bereményi Géza: *Dalok Cseh Tamás zenéjére*. Tatabánya, 1991, A Közművelődés Háza, 199.

annak feltételezett egyedisége. A fő témák nem ismeretlenek, komoly irodalmi hagyománnyal rendelkeznek. Így ami a kötetben az újat jelentheti, az a személyes, több szempontból határeseti rálátás. A határeseti lét első eleme a kötetben az erdélyi valóságtapasztalat. A versvilág talán legerőteljesebb allegóriája pedig az Erdély–Atlantisz párhuzam. Papp kötetében Erdély, az elsüllyedt kontinenshez hasonlóan, időben megrekedt, a világtól elzárt, félig már feledésbe merült, de saját kultúrával, történelemmel és identitással rendelkező földrészt. A bevezető vers zárlatához visszakapcsolódva, ezzel szembeül a lírai én: „ez itt egy tengerország, / a vízmélyek felé sodródó / elsüllyedt, megtalált városállam / (...) / És amikor a kezed ráteszed / a súlyos rézkilincstre, semmi / kétség, a nyikorgó kapun túl / ott vár a sok atlantiszi ember: / Hunyadi M., Bethlen G., Mikes K., / meg a számtalan nevesincsen / mélytengeri írnok, vendégek / Tengerkolozsvár és Vízierdély / időtlen jelen idejében.” (*Az erdélyi tenger*) E koncepció az erdélyi magyarság identitásának egyedi látteleletét nyújtja, sajátos helyzetük és létélményük számos ellentmondásával, kibékíthetetlen belső vívódásával: „És mindenben igazunk van. / És semmiben nincs igazunk. / És visszajövünk, és sohasem utazunk el. / És belegyalogolunk a tengerekbe. / A halászok csak mosolyognak rajtunk. // Mert egyik történet sem az, amelyben / lennünk kéne: nem lehet eltalálni.” (*Utóvéd. A zöldhajúak*) Ennek a kétségkívül izgalmas koncepciónak azonban akadnak gyengepontjai is. Ilyen például a *Valaki jár a víz alatt* című Kányádi-átírat, amely némileg következetlenül vagy hozzáadott jelentés nélkül használja fel a költőelődjel jellegzetes képeit. E vers alapján a kötet címében szereplő villamos is a *Kuplé a vörös villamosról* című Kányádi-szövegre utal: „egy idegen / a vörös villamosra száll / fekete-piros síneken // az atlantiszi villamos / ablakába áll integetni / mondják, az égi rétre tart / mondják, senki sem ismeri” (*Valaki jár a víz alatt*). Az a problematikus, hogy a vers nem reflektál a vörös villamos allegóriájának eredeti kontextusára és jelentésére mint az elnyomó, szocialista hatalmi és társadalmi struktúra megfelelőjére. Hasonlóképpen működik a többi versbéli Kányádi-utalás is, például a „vizicsillagon porszemek / a Vannakvidékek-világ” képek, amelyek így némileg üresek, illetve következetlenek maradnak. Úgy vélem, így nem állít többet a vers, mint hogy Erdély és a szerző számára fontos Kányádi költészete, pedig ez a ciklus többi verse alapján is nyilvánvalónak tűnik.

Ez a rész egyébként is jól illeszkedik az erdélyi létélménnyel foglalkozó – többek közt Kányádi által meghatározott – irodalmi hagyományba, olyan kiemelkedő kortárs művek mellett, mint például Vida Gábor *Egy dadogás története* című 2017-es regénye. Az említetthez hasonló kisebb problémáktól eltekintve a kötet Erdély-konceptiója számos fontos kérdést és eredeti felismerést körvonalaz az erdélyi magyarság identitásával és helyzetével kapcsolatban.

A kötet második és egyben legizgalmasabb része *A Villa Diodati-töredék*. A címben szereplő svájci villa arról nevezetes, hogy 1816-ban, amikor egy indonéziai vulkán kitörése miatt szokatlanul hideg nyár volt Európában, itt gyűltek össze az angol romantika legnagyobb alakjai, és egyúttal itt született Mary Shelley *Frankenstein vagy a modern Prométheusz*, illetve John William Polidori *The Vampyre* című horrorklasszikusa. Ezt az alapszituációt használja fel Papp kötete, hogy a romantika születéséről, alakulásáról és egyúttal saját alkotótevékenységéről gondolkodjon allegorikus keretben. Egészen pontosan a romantikának arról a kiábrándultság- és elvágyódás-hagyományáról, amely a földi lét értelmét kérdőjelezi meg az elveszített harmónia és a halandóság tükrében: „Ez tehát a frankensteini alaphelyzet: / a születést túlélni, új alakban. / Csak egyszer történne meg, persze mással, / és nem lenne már többé rám hatással. // Csak egyvalaki legyen halhatatlan.” (*Megérkezés*) Frankenstein szörnyének szimbolikus alakja az én újrakonstruálásával és a romantikától örökölt egzisztenciális kilátástalansággal kapcsolatban is kiemelkedően fontos, és a ciklus számos alkotásában visszatér: „A teremtmény pont olyan lett, / amilyenre formálni akartam: / esetlen emberállat, a jobbik / énünk, aki sosem jut a fényre, / védekezik akkor is, ha támad, / lomha léptű, föld alatti isten, / szó szerint a tökéletes fércmű.” (*Villa Diodati*) A lény alakján keresztül az emberi lét határhelyzetéről gondolkodik a ciklus, és a határhelyzet kapcsán a költészet szerepéről is: „Férfikorban az ember inkább Balzac, / Arany János vagy Johann Wolfgang Goethe, // ki felméri, mivel távozik innen – / évek, szerelmek mögötte maradnak, / és ami elmúlt, az van csak előtte.” (*Percy Shelley a férfikorra gondol*) Ezen a gondolatmeneten keresztül a saját új költészeti szakasz is tematizálódik: a számvetés a már meg nem írható tapasztalatokkal és az ezt követő alkotói korszak elgondolása. Mindez a különleges, allegorikus keretben, a kötet legérdekesebb ciklusává teszi *A Villa Diodati-töredéket*.

Míg az első két rész sajátos szimbólumrendszerrel teremti meg a versek közötti kohéziót, addig a harmadik és a negyedik részben nem találunk hasonlóan markáns, átfogó allegóriát. Ahogyan erre korábban utaltam, a kötet harmadik része az emberi kapcsolatokkal, az egymásra utaltsággal és e kapcsolatok elmúlásának kettősségével foglalkozik. Ezen belül pedig különösen fontos az idő kérdése, mint az emlékezet kimerevített, megrekedt ideje és a valóságban múló, reális idő kettőse. Ebben a témakörben a kötet azonban kevésbé mutat fel újszerű meglátásokat vagy koncepciót, mint a megelőző két ciklusban. Nem tud kellően elszakadni e problémakör modern, nyugatos, újhidas hagyományaitól. A ciklusban ennek ellenére találhatunk érdekesebb alkotásokat is, mint például a sajátos asszociációból kiinduló, egymástól látszólag távoleső kulturális színtereket összemósó *Reggel egy francia kávéházban* című vers. A szöveg egyszerre idézi meg Alain Resnais *Tavalý Marienbadban* című 1961-es modern filmklasszikusát és Joe Dassin *Et si tu n'existais pas* című dalának Iggy Pop általi feldolgozását. A dalhoz készült videóklip határozottan emlékeztet a film képi világára, és a szöveg is hűen ragadja meg azt. Így az asszociációk és utalások révén a vers különleges multimediális hatást képes elérni. Az ehhez hasonló kísérletek azonban sajnos nem jellemzik az egész ciklust. Emellett, az ezt megelőző két rész tükrében a kohézióteremtő központi szimbólum vagy allegória hiánya is kelthet némi hiányérzetet az olvasóban.

Hasonló a helyzet a *Hosszú megérkezés* című negyedik résszel, amelynek középpontjában az Isten–ember kapcsolat és az elmúlás gondolata áll. Pontosabban visszatér, ám sokkal konkrétabb formában, mint *A Villa Diodati-töredék* ciklus verseiben: „Hozzáalkonyodsz októberhez, vagy / október hasonul végre hozzád. // (...) // Még nincs egészen éjjel, nincs sötét, / és visszafordulást mímelsz talán, // átneveznéd már a senkiföldjét. / Menedékedet a gaz benötte: / az ősz kimúlt, semmi nincs előtte, / csak a sápadt, üres öröklét.” (*Lépj át csöndben*) A korábbi életszakasz végével és a majdani halállal számot vető lezárás, bár reflektál a kötetben körvonalazott lefontosabb határhelyzetre, a létbe vetettség állapotára, a lét és nemlét közötti határra, azonban hasonlóan az előző ciklushoz, ezt kevésbé eredeti elgondolással teszi. A kötet ebben sem mutat számottevő eltérést a már ismert, modern hagyományokhoz, például Kosztolányi halállal foglalkozó verseihez képest. Célja elsősorban az, hogy a kötetbeli én, a bevezető vers

Valakije kialakítsa saját, élhető viszonyulási módját az elmulás, a halál gondolatához, de e célkitűzés ellenére a megszólalásmód egyedisége és az ehhez használt keret kevésbé kap fontos szerepet, mint a kötet kidolgozottabb, első két ciklusában.

Papp Attila Zsolt negyedik verseskötete komoly kihívással néz szembe, amikor olyan terjedelmes irodalmi hagyománnyal rendelkező témákhoz nyúl, mint az elidegenedés vagy az elmulás. Ebben a tematikus keretekben – éppen azok terjedelme és múltja miatt – ma nehéz újszerűen megnyilatkozni, és ez *Az atlantiszi villamosnak* sem sikerül. Ennek legfőbb oka, hogy e témákkal kapcsolatban nem épít fel olyan sajátos látásmódot és szövegszervező koncepciót, mint az első ciklus, a *Vitorlák a téren* Erdély-verseiben vagy *A Villa Diodati-töredék* műveiben. Előbbi az Atlantisz–Erdély párhuzam mentén alkot egyedi versvilágot, és nyújt izgalmas képet Erdély és az erdélyi lét mai helyzetéről, utóbbi pedig sajátos keretben, a romantika irodalmának alakulásával párhuzamban tárgyalja a szerzői léttapasztalatot és az énkonstrukció kérdését. *Az atlantiszi villamos* tehát ambivalens befogadói élményt nyújt, azonban kidolgozottabb ciklusai révén mindenképp különleges darabja az elmúlt évek erdélyi irodalmának. Tehát amennyiben Papp könyve valóban pálya- és életszakasz-lezáró kötet, úgy az olvasóközönség joggal várhatja, milyen irányokat vesz a jövőben a szerző munkássága, túl e sokrétű határhelyzeten.

A *Praecepta moralis* Catonis című aforizma-gyűjtemény nyomdai kéziratának töredéke. Kájoni János munkája.